

Антонова О.Є. Психолого - педагогічний супровід обдарованої особистості учня // "Школа становлення відповідального громадянина". Авторська модель Людмили Корінної: Навчально-методичний посібник / Автор-упорядник Л.В. Коріння; за заг. ред. С.В. Кириленко, О.І. Кіян, І.Н. Євтушенко. Київ - Житомир – Чернівці: "Букрек", 2020. - С. 55-68.

Антонова О.Є.

Психолого - педагогічний супровід обдарованої особистості учня

На сучасному етапі розвитку українського суспільства нагальною постає потреба у громадянах, здатних адекватно сприймати зміни і продуктивно впроваджувати інновації: у людях, які мають нестандартне мислення, привносять новий зміст у соціальне, культурне, виробниче життя, уміють ставити й розв'язувати перспективні завдання щодо проектування майбутнього – тобто в неординарних творчих особистостях [12]. Відтак подальшого розв'язання потребує проблема забезпечення особистісної, соціальної самореалізації та професійного самовизначення обдарованих дітей у нових соціально-економічних умовах [12].

Наявність у загальноосвітній школі значної кількості дітей з високим рівнем загальних і спеціальних здібностей вимагає комплексної роботи з їх розвитку і підтримки [14]. Спеціально організована школою робота з обдарованими учнями є реалізацією права особистості на індивідуальність, унікальність, внутрішню свободу, особистісну самореалізацію [12].

Виявлення і підтримка найбільш здібних і обдарованих дітей пов'язані з поступовим становленням на практиці особистісно-орієнтованих позицій учасників освітнього процесу. Проектування нового змісту навчання спрямоване на осмислення і розвиток реальної практики диференційованого підходу до розвитку обдарованості учня, розробку і введення до навчального процесу індивідуальних програм і планів, розвиток практики психолого-педагогічного і тьюторського супроводу, вирішення проблем особистісного розвитку здібної дитини засобами навчання, ефективної взаємодії педагога з учнем і його батьками [7]. Така робота може бути ефективною лише за умов співпраці всіх суб'єктів освітнього процесу - обдарована дитина, однолітки, батьки, педагоги, психологи, тьютори, адміністрація [14].

Особливостями розвитку обдарованої дитини у контексті особистісно-орієнтованого підходу до навчання виступають не лише розвиток інтелектуальних здібностей, але і розвиток особистісних, комунікативних, регуляторних універсальних навчальних дій, що проявляються у становленні соціального інтелекту, творчих здібностей, цілепокладанні й рефлексії, умінні вести за собою (лідерства), брати на себе відповідальність (В.С. Юркевич, А.В. Кулемзина, Е. Ландау , О.І. Савенков) [7]. Адже, як зазначають О.Г. Великанова та О.М. Дзюбенко, обдарованість — це не лише своєрідне

поєднання здібностей людини, а й своєрідний сплав її особистісних якостей [4]. Саме тому обдарована дитина й потребує до себе підвищеної уваги, що їй притаманні особливі риси характеру, особливості в мисленнєвій сфері й у навчальній діяльності [18].

На думку Т.Д. Сєдової, найкращою системою роботи з такими дітьми є така, в якій виявляється і розвивається кожна обдарована дитина. Система має бути спрямована, перш за все, на те, щоб пізнати талант кожного і розвинути його. Педагоги, помічаючи обдарованість дитини (інтелектуальну, творчу, соціальну, будь-яку) і прокладаючи лінію її майбутнього розвитку, мають розширювати діапазон педагогічної підтримки можливого вибору обдарованої дитини, а не звужувати і наперед не визначати його, не маніпулювати, а давати можливість обирати. Свідомо йти шляхом нетрадиційного, інколи невідомого, але педагогічно виправданого з точки зору такого явища, як обдарованість [18].

У розвитку творчих можливостей учнів великого значення набуває випереджальний характер навчання й виховання, обґрунтовуючи важливість якого відомий психолог Л. Виготський зазначав, що "лише те навчання є добрим, яке передує розвиткові дитини, тобто спонукає дитину до життя, пробуджує та приводить у дію низку внутрішніх процесів розвитку" [4].

Зважаючи на це, пріоритетом розвитку практики навчання і виховання обдарованої дитини можна назвати її перехід на принципи випереджального супроводу (С.Г. Косарецький). Для здібного учня - це робота на випередження, вибудовування орієнтирів розвитку, побудова практики усвідомленого вибору, досягнення цілей особистісного зростання, процеси соціалізації [7].

Організація навчально-виховного процесу в загальноосвітньому закладі має бути спрямована не на максимальне навантаження учнів навчальним матеріалом, а на розвиток їх здібностей. Творчість учнів, новизна та оригінальність їхньої навчальної діяльності виявляються тоді, коли вони самостійно ставлять проблему і знаходять шляхи її вирішення. При цьому необхідно створювати умови для постійного зростання рівня творчості обдарованих дітей, знаходити оптимальні співвідношення всіх видів їх діяльності, щоб одержати найкращі результати [4].

Одним із напрямів цієї роботи є педагогічний супровід – система підтримки та допомоги обдарованій дитині у навчально-виховному процесі. У даному контексті необхідно визначити значення поняття „супровід”. У словнику В. Даля супровід розглядається як "дія" за дієсловом "супроводжувати", "проводжати, супроводжувати, йти разом для провадження, проваждати, слідувати" [6]. У новому тлумачному словнику української мови під супроводом розуміється "те, що супроводить яку-небудь дію, явище, товариство, оточення; група людей, яка супроводжує когось" [15]. С. Гончаренко відмічає багатоаспектність поняття "супровід", розрізняючи його як: дію зі значенням супроводжувати, супроводити; те, що супроводить якусь дію, явище; поєднання дії з іншою, побічною дією; додавання чогось до чогось, доповнення до чогось [5].

Психолого-педагогічний супровід у сучасній педагогіці та психології

розглядається досить широко. Уперше цей термін було використано у 1993 році у книзі "Психологічний супровід природного розвитку маленьких дітей" Г. Бардієр, І. Ромазан і Т. Чередниковою. Також він зустрічається у роботах А. Деркача. Організація психологічного супроводу у школі була розвинута у роботах М. Батіянової. Автори цих робіт під *психолого-педагогічним супроводом* розуміють систему професійної діяльності педагога, яка спрямована на створення спеціальних умов для повноцінного розвитку й успішного навчання обдарованої дитини у конкретному освітньому середовищі. Як визначає М. Батіянова, "... психолог і педагог у цьому процесі не просто спостерігач, який стоїть поруч, він створює оптимальні умови для розвитку дітей, він іде з ними поруч" [9, с. 2].

Психологами виокремлюється поняття "*психологічний супровід*", під яким розуміється створення психологічних умов для емоційного благополуччя, успішного розвитку, виховання і навчання дітей у ситуаціях соціально-педагогічної взаємодії, що організовується у межах освітнього закладу [2]. В. Зінченко визначає супровід як "систему професійної діяльності психолога, що забезпечує створення соціально-психологічних умов для успішного навчання і психологічного розвитку дитини в ситуаціях взаємодії". Об'єктом супроводу психолога при цьому є дитина [10, с. 5]. Автор пов'язує супровід з психологічною службою і діяльністю психолога у навчальному закладі.

І. Мамайчук психологічний супровід розглядає як діяльність психолога, спрямовану на створення комплексної системи клініко-психологічних, психолого-педагогічних і психотерапевтичних умов, які забезпечують успішну реабілітацію, особистісне зростання дитини з урахуванням особливостей розвитку в соціумі [13].

І. Бех пов'язує психологічний супровід з особистісно зорієнтованою моделлю виховання, яка передбачає залучення дітей до взаємодії з довкіллям і на цій основі "формування у дітей ціннісних ставлень до довкілля з позицій сучасної культури" [3, с.4]. Автор зазначає, що центральним ядром психологічного супроводу є конструктивна і гуманістично спрямована взаємодія, а центральним механізмом взаємодії виступає "особистісне спілкування педагога з вихованцем", спрямоване на "зближення ціннісно-сміслових орієнтацій учасників діалогу".

М. Бардієр, І. Ромазан і Т. Чередникова вважають, що особливість психолого-педагогічного супроводу полягає у цінності самостійного вибору дитиною свого життєвого шляху. Дорослий повинен цінувати природні механізми розвитку дитини, не руйнувати їх, а розкривати, при цьому самому бути і спостерігачем, і співучасником, і дослідником. На їх думку, завдання дорослих – сформулювати здатність і готовність вихованця до усвідомлення своїх можливостей і потреб, здійснення самостійного вибору. Педагогу потрібно не перебирати ці вибори на себе, а навчити учня ставити та досягати індивідуальних цілей, співвідносячи їх із цілями оточуючих людей і суспільними цінностями. На думку цих дослідників, супровід здійснюється в різних за формами психологічних розвивальних заняттях [9, с. 2].

Інші дослідники, такі як В. Петровський, вважають, що психолого-педагогічний супровід – це програма зустрічей, спілкування педагога з дітьми, спрямована на створення умов для прояву й розвитку особистісних "устремлінь".

М. Качан вважає, що педагогічний супровід створює умови для того, щоб діти й дорослі повірили у свої різнобічні здібності. М. Батіянова звертала увагу на те, що слід урахувати, що умови, котрі створюють психолог та педагог, вторинні стосовно умов даного освітнього середовища; вони залежать від освітніх технологій, які застосовані в даній школі, загальних виховних принципів педагогічного колективу. Тому для здійснення супроводу психологу спочатку потрібно органічно включатись у педагогічний колектив при безумовному дотриманні своєї автономності як професіонала й урахувати особливості навчального закладу у своїй діяльності [9, с. 4].

Психолого-педагогічний супровід сьогодні є не просто сукупністю різноманітних методів коректувально-розвивальної роботи з дітьми, а виступає комплексною технологією, особливою культурою підтримки і допомоги дитині у вирішенні завдань її розвитку, навчання, виховання, соціалізації. Відтак фахівець з психолого-педагогічного супроводу повинен не лише володіти методиками діагностики, консультування, корекції, але й мати навички системного аналізу проблемних ситуацій, програмування і планування діяльності, спрямованої на їх вирішення, співорганізацію з цією метою учасників освітнього процесу (дитина, однолітки, батьки, педагоги, адміністрація) [19].

Н.Ю. Синягіна звертає увагу на те, що пріоритетними завданнями модернізації сучасної освіти є забезпечення високої якості освіти, яка не зводиться лише до навченості учнів, оволодіння ними набором знань і навичок. Якість освіти пов'язується з вихованням, поняттям "якість життя", що розкривається через такі категорії, як "здоров'я", "соціальне благополуччя", "самореалізація", "захищеність". Тому сфера відповідальності системи психолого-педагогічного супроводу не може обмежуватися завданнями щодо подолання труднощів у навчанні. Вона має охоплювати й забезпечення успішної соціалізації, збереження і зміцнення здоров'я, захисту прав дітей і підлітків [19]. За такого підходу об'єктом супроводу виступає навчально-виховний процес, предметом же його діяльності є ситуація розвитку дитини як система її стосунків зі світом, з оточенням (дорослими і однолітками), з самим собою [19], тобто психолого-педагогічний супровід розвитку дитини може розглядатися як супровід стосунків: їх розвиток, корекція, відновлення.

Узагальнюючи наведені вище підходи, можна дійти висновку, що загальною *метою* психолого-педагогічного супроводу дитини в навчально-виховному процесі є забезпечення нормального розвитку дитини. Для цього необхідно:

1. Забезпечити умови для самореалізації особистості, використовуючи сучасні технології навчання.
2. Скорегувати програми, які задовольняють пізнавальні потреби різного рівня через систему основного й додаткового навчання (інваріантна частина

навчальних програм, додаткові години, цикли занять розвивального навчання).

3. Спрямувати роботу з батьками на виявлення та розвиток здібностей їхньої дитини.

4. Скоординувати роботу фахівців з даної проблеми щодо надання кожному учневі індивідуальних рекомендацій щодо створення карт просування здібних дітей [16, с. 89].

За такого підходу завдання психолого-педагогічного супроводу полягають у:

- попередженні виникнення проблем розвитку дитини;
- допомозі (сприянні) дитині у вирішенні актуальних завдань розвитку, навчання, соціалізації (труднощі у навчанні, проблеми з вибором освітнього і професійного маршруту, порушення емоційно-вольової сфери, проблеми взаємин з однолітками, учителями, батьками);
- психологічному забезпеченні освітніх програм;
- розвитку психолого-педагогічної компетентності (психологічної культури) учнів, батьків, педагогів.

До завдань, які необхідно вирішувати у супроводі обдарованих дітей, необхідно віднести й розробку індивідуальних освітніх маршрутів; формування адекватної самооцінки; охорону і зміцнення фізичного і психічного здоров'я; профілактику неврозів; попередження ізоляції обдарованих дітей у групі однолітків; розвиток психолого-педагогічної компетентності педагогів і батьків обдарованих дітей [19].

Супровід передбачає:

- інтелектуальний, соціальний і духовний розвиток особистості дитини з урахуванням її індивідуальних особливостей, стану здоров'я, потреб суспільства;
- оптимальну реалізацію цілісного розвивального впливу навчання, виховання та освіти на особистість учня;
- максимальну мобілізацію психічних ресурсів особистості, спрямовану на інтенсивний саморозвиток, що водночас забезпечуватиме і повну самореалізацію, творчу налаштованість.

І. Ромазан, Т. Чередникова вважають, що дорослий повинен цінувати природні механізми розвитку дитини, не руйнувати їх, а розкривати, при цьому самому бути і спостерігачем, і співучасником, і дослідником. Залежно від ситуації розвитку групи, міжособистісних відносин окремих дітей психолого-педагогічний супровід проявляється в різних формах [17, с. 14].

Видами (напрямами) робіт з психолого-педагогічного супроводу є профілактика, діагностика (індивідуальна і групова (скринінг), консультування (індивідуальне і групове), розвивальна робота (індивідуальна і групова), коректувальна робота (індивідуальна і групова), психологічна освіта і освіта (формування психологічної культури, розвиток психолого-педагогічної компетентності учнів, адміністрації освітніх установ, педагогів, батьків), експертиза (освітніх і навчальних програм, проектів, посібників, освітнього середовища, професійної діяльності

фахівців освітніх установ).

З огляду на зазначене, можемо виділити основні **компоненти** психолого-педагогічного супроводу:

- формування уміння жити в суспільстві, співпрацювати;
- розвиток здібностей до взаєморозуміння;
- формування відповідальності;
- розвиток навичок спілкування;
- навчання вирішення життєвих проблем;
- стимулювання пізнавальної активності;
- формування почуття впевненості;
- розвиток навичок самоорганізації (самостійність у плануванні, самоконтроль, працездатність, уміння не перекладати на інших вирішення власних проблем);

- утворення і тренування умінь у сфері самовизначення (розуміння власних завдань у конкретній ситуації, визначення відповідної лінії поведінки, здійснення вибору на основі рефлексії ситуації, усвідомлення обмежень) [17, с. 13].

Сьогодні в системі психолого-педагогічного супроводу разом з розглянутими вище традиційними видами діяльності реалізується такий комплексний напрям, як розробка (проектування) освітніх програм [19]. Ці можливості відкриваються у зв'язку з відмінностями, які існують між навчальною і освітньою програмами. У навчальній програмі акцент робиться на опануванні знаннями, уміннями, навичками. В освітній програмі основна увага приділяється становленню, розвитку і вихованню особистості в сукупності її когнітивних, емоційних, мотиваційно-потребових характеристик. Таким чином, освітня програма на відміну від навчальної повинна виконувати не лише повчальну, але й діагностичну, прогностичну, коректувальну функції, що передбачає вивчення стартових можливостей і динаміки розвитку дитини в освітньому процесі і особливості у побудові системи психолого-педагогічного супроводу освітнього процесу.

Освітня програма проектується спільно педагогом-психологом і вчителями. Н.Ю. Синягіна та С.Г. Косарецький у процесі її проектування виділяють декілька етапів [19].

1-й етап: *мотиваційний* – встановлення емоційного контакту між педагогом і психологом, спільне обговорення передбачуваних результатів і умов співпраці, уточнення професійних очікувань.

2-й етап: *концептуальний* – розкриття сенсу і змісту майбутньої роботи для педагога, вироблення спільної мови, визначення ролі, статусу і загальної професійної позиції учителя і психолога стосовно дитини, розподіл між ними функціональних обов'язків, формування загальної мети, завдань, мотивів, сенсів співпраці.

3-й етап: *проектувальний* – розробка проекту освітньої програми на підставі орієнтовної діагностики наявного рівня розвитку; ознайомлення з проектом програми інших учасників освітнього процесу: психолого-

педагогічна підготовка учасників освітнього процесу (що не брали участі в розробці проекту програми).

4-й етап: *реалізація проекту* – практична реалізація освітньої програми: одночасно проводиться поточна педагогічна діагностика, аналіз і рефлексія процесу реалізації програми, при утрудненнях проводиться поточна психологічна діагностика для визначення причин і можливостей усунення утруднень.

5-й етап: *діагностичний для рефлексії* – завершення процесу: підсумкова діагностика, спільний аналіз результатів, рефлексія, внесення пропозицій щодо проектування освітньої програми переходу на наступний ступінь освіти (розвитку) [19].

Особливе місце у системі психолого-педагогічного супроводу школярів посідає *психологічний супровід обдарованої дитини*, який Е.В. Дьоміна визначає як спрямованість на діагностику ситуації її розвитку, надання допомоги в адаптації в реальних життєвих умовах, формування мотиваційно-вольової сфери, подолання кризових ситуацій, гармонізацію міжособистісних стосунків, розширення репертуару соціальних ролей, психологічну підготовку до участі в олімпіадах, конкурсах, навчання навичкам саморегуляції [7].

Метою роботи педагогічного колективу з обдарованими і здібними дітьми є, перш за все, діагностика обдарованості, а також створення відповідних умов для оптимального розвитку обдарованих дітей, потенційно обдарованих, а також просто здібних учнів, відносно яких є серйозна надія на якісний стрибок у розвитку їх здібностей [4]. Тобто, у школі має бути створено освітній простір, який являє собою сукупність умов для розвитку особистості шляхом здійснення переходу від ідеї розвитку особистості до ідеї саморозвитку, самоактуалізації всіх учасників освітнього процесу. Ця мета спрямована на задоволення потреб суспільства в творчих, обдарованих громадянах і реалізується через цілісну систему технологічного пошуку, відбору і творчого розвитку обдарованих дітей у процесі впровадження нетрадиційних форм і методів навчання [4].

Відтак цільова програма роботи школи з психолого-педагогічного супроводу обдарованої дитини повинна передбачати не лише діагностичну, статистичну, розвивальну і коректувальну складові, але й систему контролю, аналізу і прогнозу.

Супровід дітей з ознаками обдарованості може будуватися за схемою: педагогічна і психологічна діагностика – створення банку даних – аналіз інформації – підтримка, розвиток і корекція труднощів.

У найзагальнішому вигляді система супроводу охоплює такі **основні напрями** роботи школи:

- Поглиблена психолого-педагогічна діагностика ступеня та якісного показника обдарованості дитини.
- Створення і постійне оновлення банку даних обдарованих дітей.
- Організація адекватного навчання.
- Індивідуальне і групове консультування для педагогів, батьків і учнів.

- Менторство (наставництво) – індивідуальне систематичне керівництво досвідченого фахівця розвитком обдарованого учня, встановлення тісного особистого контакту між ними.

- Організація і проведення предметних декад, конкурсів, оглядів і інтелектуальних марафонів для обдарованих школярів.

- Психолого-педагогічна підготовка учнів до міських, регіональних і республіканських олімпіад, конкурсів і оглядів.

- Сприяння в реалізації школярами своїх потенційних можливостей і спеціальних здібностей через різноманітні форми позашкільної роботи (гуртки, секції, студії, Мала академія наук та ін.).

- Залучення дітей до роботи в органах шкільного самоврядування, до участі в організації й проведенні шкільних заходів.

- Підготовка брошур, книг, статей й інших публікацій обдарованих дітей, а також публікацій про досягнення дітей із спеціальною обдарованістю.

- Спеціальні психологічні заняття, спрямовані на розвиток мислення, креативності і соціальних навичок (тренінги, міні-курси і т.і.) [14].

Діяльність педагогічного колективу в роботі з обдарованими і здібними дітьми повинна спиратися на такі **принципи**:

- індивідуалізації і диференціації навчання;
- максимальної різноманітності наданих можливостей для розвитку особистості;
- зростання ролі позаурочної діяльності;
- - створення умов для спільної роботи учнів за мінімальної участі учителя;
- свободи вибору учнями освітніх послуг, допомоги, наставництва [1].

Результатом комплексної діагностики обдарованості є створення Банку даних обдарованих учнів, який є системою централізованого обліку, накопичення та збереження інформації про учнів, які є переможцями і призерами міських, обласних, міжрегіональних, Всеукраїнських і міжнародних етапів конкурсів, турнірів, змагань, олімпіад, конкурсів-захистів науково-дослідницьких робіт учнів-членів Малої академії наук України, наукових конференцій тощо, які показали високі результати в спортивній, академічній, творчій, технічній і соціальній діяльності, та їх учителів-наставників. Як правило, Банк укладається за такими *видами обдарованості*:

- *академічна* (діти, які мають високі досягнення в навчальних предметах);
- *інтелектуальна* (діти, які мають високі досягнення в дослідницькій, науковій діяльності тощо);
- *практично-перетворювальна* (раціоналізаторство, винахідництво, технічне моделювання, обдарованість у ремеслах тощо);
- *художньо-естетична* (хореографічна, сценічна, літературно-поетична, образотворча, музична тощо);
- *комунікативно-організаторська* (лідерська, ораторська, організаційна тощо);
- *психомоторна* (спортивна, спортивні танці тощо).

Основною метою створення Банку є забезпечення єдиної системи обліку обдарованих дітей навчального закладу; збір, систематизація та збереження інформації про досягнення обдарованих дітей; удосконалення системи роботи з обдарованою молоддю.

Актуальна інформація в Банку зберігається один рік, потім оновлюється. Доповнення до Банку можуть вноситись протягом року за результатами конкурсів, змагань, турнірів.

Банк даних обдарованих дітей, як правило, флотується за такими напрямками:

Академічна обдарованість:

- високі стабільні успіхи у навчальній діяльності при вивченні всіх предметів;

- високі досягнення при вивченні окремих предметів.

Інтелектуальна обдарованість:

- I-III місце в III та IV етапах Всеукраїнських учнівських олімпіад з базових дисциплін;

- I-III місце в очному турі Всеукраїнських інтернет-олімпіад;

- I-III місце на Всеукраїнських турнірах юних;

- I-III місце на II та III етапі Всеукраїнського конкурсу захисту науково-дослідницьких робіт учнів-членів Малої академії наук;

- I-III місце на національному етапі конкурсу “Інтел-Еко Україна”, “Інтел-техно Україна”;

- Переможці та призери інших конкурсів інтелектуальної спрямованості обласного, всеукраїнського та міжнародного рівня.

Практично-перетворювальна обдарованість:

- I-III місце у обласних, всеукраїнських, міжнародних змаганнях та конкурсах з судо-, авіа-, автотранспортного спорту, технічної творчості, раціоналізаторства, різних видів ремесел тощо.

Художньо-естетична обдарованість:

- I-III місце у обласних, всеукраїнських, міжнародних конкурсах та фестивалях літературної, пісенної та музичної творчості, хореографії, образотворчого та прикладного мистецтва тощо.

Комунікативно-організаторська обдарованість:

- переможці конкурсів та фестивалів лідерського руху обласного, всеукраїнського та міжнародного рівнів;

- активна участь у суспільному житті області;

- активна участь в учнівському самоврядуванні.

Психомоторна обдарованість:

- I-III місце у спортивних, туристських змаганнях, фестивалях, турнірах обласного, всеукраїнського та міжнародного рівня;

- членство у збірних командах України з різних видів спорту;

- виконання нормативів на звання кандидата в майстри спорту України;

- I-III місце у фестивалях, конкурсах та турнірах обласного, всеукраїнського та міжнародного рівня із спортивних танців, циркового мистецтва тощо.

3 етап роботи школи з обдарованими і здібними дітьми – **етап формування, поглиблення і розвитку здібностей.**

Педагогічний супровід обдарованості орієнтується на розробку спеціальних програм навчання обдарованих дітей, що сприяє в майбутньому соціальній реалізації творчої особистості. Кожна програма має володіти можливостями для створення творчих проблемних ситуацій, які спонукають учнів до творчого пошуку, або інших форм створення творчого продукту [18]. Т.Д. Седова акцентує на тому, що спеціальні програми, навчальні матеріали і інноваційні методи навчання складають головні передумови для забезпечення розвитку талановитих, здібних і обдарованих дітей [18].

Дослідниця виділяє такі загальні методологічні основи розвитку творчості, на підставі яких формується середовище для обдарованих учнів:

- організація дослідницької діяльності;
- постановка учнями питань для інших з метою проведення діалогічних форм інтелектуального і логічного взаємодіяння;
- самостійне висунення рішень і їх виконання, що характеризується інтенсивним пошуком вираження думки, інтелектуальних можливостей;
- підтримка ініціативи, втілення власної думки, гіпотези, яка виявляється в обґрунтуванні, доказах, у прагненні отримати логічну, соціальну оцінку відносно думки, або навчального продукту;
- творче самовираження в профільному визначенні як майбутній професії [18].

Серед усіх цих напрямів найважливішим уявляється адекватне **навчання обдарованих дітей.**

У процесі навчання обдарованих дітей учителям-практикам необхідно зважати на чинники, які можуть позитивно або негативно вплинути на розвиток їх пізнавальної діяльності. До негативних чинників Г.М. Акользіна відносить відсутність реального диференційованого навчання в умовах класу, орієнтацію на "середнього" учня, стримуючу систему репродуктивних завдань, наявність механізмів уникнення, маскуванню своїх можливостей обдарованими дітьми через відсутність умов самореалізації, низький рівень підготовки учителів для роботи з обдарованими дітьми, недооцінку ними законів творчості, слабе консультування батьків обдарованих дітей з питань індивідуалізації навчання, відсутність комплексної діагностики, що визначає загальну і спеціальну обдарованість [1].

У розробці змісту навчальної діяльності для обдарованих школярів склалося декілька стратегічних ліній. Одні стратегії спираються на зміну кількісних характеристик навчальної діяльності (обсяг матеріалу, темп навчання), інші ґрунтуються на зміні якісних характеристик освіти (нові курси, характер подачі матеріалу) [14].

Дослідники виділяють **кількісні стратегії**: прискорення та інтенсифікація. *Стратегія прискорення* припускає збільшення темпу (швидкості) проходження навчального матеріалу. Дослідження, проведені багатьма фахівцями, свідчать про те, що прискорення дозволяє обдарованій дитині оптимізувати темп власного навчання, що позитивно позначається на

загальному інтелектуальному і творчому розвитку. Негативні наслідки прискорення незначні: зустрічаються окремі випадки, коли навантаження не відповідає ні здібностям, ні фізичному стану дитини. Прискорення здійснюється в таких організаційних формах як ранній вступ до школи, швидший (порівняно з традиційним) темп вивчення навчального матеріалу усім класом одночасно, "перескакування" обдарованої дитини через клас, радикальне прискорення (можливість займатися за університетською програмою), ранній вступ до ВНЗ.

Стратегія інтенсифікації передбачає не зміну швидкості засвоєння, а збільшення обсягу матеріалу, підвищення інтенсивності навчання. Інтенсифікація активно використовується у практиці роботи шкіл або класів з поглибленим вивченням окремих предметів. Поглиблення, при якому передбачено більш глибоке вивчення навчальних дисциплін з певних галузей знань. Даний тип стратегії навчання ефективний стосовно дітей, які виявили підвищений інтерес до конкретної галузі знань чи сфери діяльності. Практика такого навчання дозволяє відзначити ряд позитивних результатів, а саме: високий рівень компетентності у відповідній галузі знань, сприятливі умови для інтелектуального розвитку учнів тощо. Однак застосування поглиблених програм не вирішує всіх проблем, зокрема: не всі обдаровані діти виявляють зацікавленість певною сферою знань чи діяльності на ранніх стадіях свого розвитку; занадто рання спеціалізація навчання не завжди сприяє загальному розвитку дитини.

Якісні стратегії перебудови змісту освіти пов'язані з впровадженням у навчання нових розвивальних програм і методик для обдарованих дітей, що якісно відрізняються від стандартних. Увесь цей спектр заходів зазвичай називають терміном "*збагачення*", що орієнтоване на якісно вищий рівень змісту освіти з виходом за межі традиційної тематики за рахунок міждисциплінарних зв'язків. Крім того, збагачена програма передбачає оволодіння учнями різноманітними способами і прийомами розумової дослідницької діяльності. Таке навчання може здійснюватися як у межах традиційного освітнього процесу, так і під час участі учнів у дослідницьких проектах, спеціальних інтелектуальних тренінгах тощо. До стратегії збагачення належать такі підходи:

- *індивідуалізація навчання*, один з основних варіантів якісної зміни змісту освіти обдарованих. Головною ідеєю цієї стратегії виступає не формування особистості із задалегідь заданими властивостями за встановленою моделлю, а створення умов для повноцінного прояву і розвитку специфічних особистісних якостей обдарованих дітей.

- *навчання мисленню*, напрям роботи з цілеспрямованого розвитку інтелектуально-творчих здібностей обдарованих дітей. Інтелект слугує фундаментом навчання і є закономірним результатом дозрівання організму. Багато педагогів-новаторів приділяють особливу увагу спеціальному, цілеспрямованому розвитку креативності, навчанню дітей техніці і технології розумових дій, процесам ефективного пізнавального пошуку.

- *дослідницьке навчання*, активізація пізнавальної діяльності учнів за рахунок надання йому дослідницького, творчого характеру, що дозволяє передати учневі ініціативу в організації своєї пізнавальної діяльності. Самостійна дослідницька практика дітей розглядається як найважливіший чинник розвитку творчих здібностей.

- *проблематизація (проблемне навчання)*, вид якісної зміни змісту освіти, який передбачає постановку перед дітьми навчальних проблем, стимулювання особистісного розвитку учнів в умовах застосування педагогами оригінальних методів подання матеріалу, пошуку нових значень і альтернативних інтерпретацій базових понять, використання дослідницьких методів у процесі навчання тощо. Як правило, такі програми виступають компонентами збагачених програм або існують як самостійні тренінгові позанавчальні програми. Освоєння навчального матеріалу будується таким чином, щоб діти могли виявляти проблеми, знаходити способи рішення і, зрештою, вирішувати їх. Для цього учнів необхідно навчати умінню бачити проблеми. Особливі методичні прийоми проблемного навчання дозволяють навчити учнів виділяти і ставити проблему, пропонувати можливі рішення, робити висновки відповідно до результатів перевірки, застосовувати висновки до нових даних, узагальнювати.

- *розробка програм розвитку соціальної компетенції*. Часто дитина, випереджаючи однолітків за рівнем розвитку мислення, відстає від них у психосоціальному розвитку. З метою подолання цих проблем створюються програми спеціальних інтегрованих курсів, спрямованих на розвиток емоційної сфери, корекцію міжособистісних стосунків у колективі, самоактуалізацію. У межах цих курсів можливе проведення діагностики рівня сформованості особистісних якостей і створення умов для цілеспрямованої корекції індивідуальних особливостей [14].

У навчанні обдарованих дітей використовуються активні форми роботи, зокрема нестандартні типи уроків; діяльнісний тип навчання; посилення особистісно орієнтованого і оцінно-аналітичного компонентів уроку, елективних і гурткових занять; застосування розвивальних дидактичних технологій, додаткові і консультативні заняття, тренінги; інтелектуальні вікторини, брейн-ринги, дебати, інтелектуальні марафони, науково-практичні конференції й предметні олімпіади різного рівня організації; фестивалі, змагання; проектна і навчально-дослідницька діяльність; огляди-конкурси портфоліо навчальних і позанавчальних досягнень учнів. Г.М. Акользіна вважає, що важливо стимулювати соціальні досягнення, прояв доброти, щедрості, терпіння, що дозволяє дитині позбавитися від власної винятковості, а батькам – від "експлуатації" дитячої обдарованості [1].

Реалізація передбачених заходів дозволяє сформувати систему роботи з обдарованими і здібними дітьми, створити базу для розвитку здібностей, удосконалювати форми роботи з цією категорією дітей, публікувати найцікавіші роботи у шкільному друкованому виданні, створити банк даних обдарованих учнів, підвищити кваліфікацію педагогів, що працюють з обдарованими дітьми [1].

У сучасній соціокультурній ситуації зростає роль і відповідальність сім'ї (батьків) за виховання дітей. Проте, як свідчить практика, багато батьків, орієнтованих на активну участь у вихованні власних дітей, відчують нестачу знань в галузі педагогіки і психології, мають низьку педагогічну і психологічну культуру. Роботу з батьківською громадськістю, таким чином, слід розглядати як найважливіше завдання, що вирішується в системі психолого-педагогічного супроводу як в традиційних формах консультування і освіти, так і в досить новій для системи супроводу формі спільних (батьки і діти) семінарів-тренінгів з розвитку навичок спілкування, співпраці, вирішення конфліктів [19].

Рішення завдань психолого-педагогічного супроводу дитини не може бути обмежене безпосередньою взаємодією психолога з дитиною, а вимагає організації роботи з педагогами і батьками як учасниками навчально-виховного процесу [19].

Традиційно цей напрям визначається як психологічна освіта. Затвердження парадигми розвивальної, особистісно-орієнтованої освіти, завдання підвищення професіоналізму педагогічних кадрів вимагають переходу від традиційної моделі психологічної освіти до моделі розвитку психологічної компетентності педагогів, оснащення їх антропо- і психотехнікою, що дозволяє вирішувати актуальні завдання розвитку і виховання дитини, її навчання [19].

Нині педагогам доводиться працювати з неоднорідним контингентом дітей. Реальна практика освіти потребує педагога-професіонала, здатного до роботи з різними категоріями дітей (дітей з особливостями в розвитку, обдарованих дітей, дітей - представників різних етнічних і субкультурних спільностей) [19].

Тому тут важливе значення, на думку Т.Д. Седової, має навчально-семінарська діяльність з вчителями в цьому напрямку, яка орієнтується на актуалізацію уваги педагогів на особливостях учнівської пізнавальної сфери, в якій проявляється дитяча індивідуальність, характерологічна для більшості обдарованих дітей.

Система семінарських занять для педагогів охоплює основні орієнтири "контури" виявлення обдарованості за особливостями пізнавальної сфери учня, а саме:

- прихильність до завдань, задач дивергентного типу, особливістю яких є наявність декількох правильних відповідей;
- оригінальність мислення, яка проявляється в мисленні і поведінці;
- гнучкість мислення у швидкому знаходженні рішень, установах асоціативних зв'язків;
- легке генерування ідей, як реакція на проблемну ситуацію;
- легкість в асоціації, тобто здібність знаходити аналоги там, де традиційно вони не знаходяться;
- здібність до прогнозування в різних аспектах діяльності;
- висока концентрація уваги під час виконання складних довготривалих завдань;

- відмінна пам'ять як важливий фактор обдарованості;
- здібність до оцінювання, що розглядається науковцями як похідна критичного мислення і оцінювання власного продукту навчальної діяльності;
- сталість інтересів як ознака обдарованості в певному напрямку;
- самоактуалізація як бажання постійно втілювати, реалізовувати свої здібності;
- соціальна автономність як одна з основних особливостей обдарованості;
- пізнавальний егоцентризм, пов'язаний з особливістю мислення;
- лідерство і змагальність;
- особливості емоційного розвитку, що характеризується підвищеною уразливістю.

Така цілеспрямована навчально-семінарська діяльність з педагогами дозволяє зорієнтувати вчительську увагу на особливостях учнівської обдарованості як явища [18].

Аналіз досвіду роботи вітчизняних загальноосвітніх навчальних закладів з розвитку здібностей дитини свідчить про те, що робота з обдарованими учнями має бути цілеспрямованою, керованою, систематичною; повинна здійснюватися цілісно, охоплювати всі види навчальної та виховної діяльності; до неї мають бути залучені практично всі вчителі школи.

Актуальними залишаються і вимоги *ранньої діагностики* обдарованості з метою її цілеспрямованої підтримки, оскільки наявною є тенденція до *поступового згасання обдарованості* з віком за відсутності умов для її розвитку. При цьому позитивною тенденцією вважаємо намагання батьків, вихователів, вчителів виявляти домінуючі здібності дитини.

Література

1. Акользіна Г.М. Психолого-педагогическое сопровождение одарённого ребёнка в семье и школе : [Електронний ресурс] : режим доступу : ipk.68edu.ru/docs/deyat/mer/konf/odarennost/.../akolzina-g-m.doc.
2. Батиянова М.Р. Организация психологической службы в школе / М.Р. Батиянова. – М.: Совершенство, 1998. – 268 с.
3. Бех І.Д. Психологічний супровід особистісно зорієнтованого виховання / І.Д. Бех // Початкова школа. – 2004. – №3. – С.3-6.
4. Веліканова О.Г., Дзюбенко О.М. Система роботи з обдарованими учнями (з досвіду роботи Харківської спеціалізованої школи № 16) // Організація роботи з обдарованими учнями: досвід харківських шкіл (за результатами відкритого конкурсу-захисту проєктів) : Методичний посібник для заступників директорів ЗНЗ та вчителів, які працюють з обдарованими дітьми. – Харків, 2009. – 40 с.
5. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
6. Даль В. Толковый словарь / В. Даль: в 4 т. – М.: Русский язык, 1982. – Т. 4. – 1982. – 488 с.
7. Демина Е.В. Приоритеты развития практики сопровождения одаренного ребенка в условиях специализированного обучения // Системы

обучения интеллектуально одаренных детей в российской школе : Под ред. А.А. Никитина, В.Я. Синенко, Н.И. Яворского: Тезисы Всероссийской конференции. - Новосибирск: Изд-во ИПИО РАО, 2010.

8. Докшина Н., Кошель С. Работа з обдарованими та здібними дітьми // Психологічний супровід школярів / Упоряд. Т. Гончаренко. – К.: Редакції загальнопедагогічних газет, 2005. – С 125-127.

9. Жукова А., Мальцева В. Організація психологічного супроводу // Вопросы психологии. – 2002. - № 2. – С. 2-6;

10. Зінченко В.М. Організація психолого-педагогічного супроводу дитини в умовах дошкільного закладу / В.М. Зінченко // Дошкільна освіта. – 2004. – № 1. – С. 15-17.

11. Іваненко Н. Обдаровані діти й амбіції дорослих // Директор школи. – 2005. - № 44. – С. 26-28.

12. Комплексна програма підтримки та розвитку обдарованих дітей «творча обдарованість» Сніжнянського міського відділу освіти на 2011-2015 роки : [Електронний ресурс] : режим доступу : snezhnograd.gov.ua/files/sovet/.../120.doc

13. Міщик Л., Ветрова О. Соціально-педагогічний супровід обдарованої молоді у вищих навчальних закладах // Вища школа. Гуманізація навчально-виховного процесу : Спецвипуск 7. - Слов'янськ, 2011. – С. 45-52.

14. Морозова Л.А. Психолого-педагогическое сопровождение одаренных детей в общеобразовательной школе : [Електронний ресурс] : режим доступу : <http://argo1.com.ua/54.htm>

15. Новий тлумачний словник української мови. – Т. 4. – к.: АКОНІТ, 1999. – 684 с.

16. Організація роботи з обдарованими дітьми у 2005-2006 н. р. // Управління школою. – 2005. - № 22-24. – С. 88-96.

17. Психологічний супровід школярів / Упорядник Т. Гончаренко. – К.: Редакції загальнопедагогічних газет, 2005. – 128 с. – (Б-ка „Шк. світу”)

18. Сєдова Т.Д. Ціннісні орієнтації педагогічного супроводу обдарованих учнівв освітньому середовищі гімназії // Організація роботи з обдарованими учнями: досвід харківських шкіл (за результатами відкритого конкурсу-захисту проєктів) : Методичний посібник для заступників директорів ЗНЗ та вчителів, які працюють з обдарованими дітьми. – Харків, 2009. – 40 с.

19. Синягина Н.Ю., Косарецкий С.Г. Методические рекомендации по психолого-педагогическому сопровождению обучающихся в учебно-воспитательном процессе в условиях модернизации образования // Письмо Минобразования РФ от 27.06.2003 N 28-51-513/16 "О методических рекомендациях по психолого-педагогическому сопровождению обучающихся в учебно-воспитательном процессе в условиях модернизации образования : [Електронний ресурс] : режим доступу : <http://psy.1september.ru/article.php?ID=200400108>.

20. Слободенюк Л.І. Система психолого-педагогічного пошуку обдарованих дітей // Психолог. – 2003. – № 8 (56). – С.4-5.